

Голюк О.А., Пахальчук Н.О. Досвід підготовки вчителя до естетичного виховання молодших школярів: історико-педагогічний аспект / О.Г.Голюк, Н.О.Пахальчук // European vector of contemporary psychology, pedagogy and social sciences: the experience of Ukraine and the Republic of Poland: collective monograph. – Sandomierz: Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2018. – Volume 3. – P. 93-114.

Голюк О.А., канд. пед. наук, доц., завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна)

Пахальчук Н.О., канд. пед. наук, ст. викл. кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна)

Анотація. У статті представлений радянський та пострадянський досвід підготовки педагогів до естетичного виховання учнів. На основі аналізу літературних та архівних джерел дослідниками визначені естетико-зорієнтовані курси та спецкурси в навчальних планах освітніх закладів. Аналіз генези становлення й розвитку проблеми естетико-педагогічної підготовки вчителя виявив, що в історії педагогічної освіти здійснювалась підготовка майбутніх фахівців до формування окремих компонентів естетичного досвіду особистості (естетичних знань, сприйняття, почуттів, уподобань, смаків та ін.). Також дослідниками проаналізовані погляди П.Блонського, С.Шацького, А.Макаренка тощо на досліджувану проблему та з'ясовані вимоги до естетико-професійної діяльності вчителя початкових класів.

ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ДО ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ВСТУП

Важливість естетико-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів неодноразово наголошувалась науковцями. У контексті нашого дослідження особливого значення набувають філософсько-методологічні засади підготовки вчителя до освітньо-виховної діяльності

(В.Андрущенко, С.Гончаренко, О.Гукаленко, І.Зязюн, В.Краєвський, В.Лутай, Н.Ничкало, І.Підласий, С.Сисоєва, О.Сухомлинська та ін.); основні положення психології про особливості праці вчителя (Г.Балл, І.Бех, В.Лазарєв, О.Леонтєв, В.Рибалка, В.Семиченко та ін.); особливості професійної підготовки вчителя у вищому навчальному закладі (О.Абдулліна, Р.Гуревич, Н.Мойсеюк, О.Пехота, М.Сметанський, Г.Філонов, О.Шестопалюк, В.Шахов, Н.Щуркова та ін.); теоретичні і методичні основи підготовки педагогів школи І ступеня (Н.Бібік, В.Бондар, П.Гусак, О.Кучерявий, С.Литвиненко, Д.Пашенко, Л.Хомич, Л.Хоружа, І.Шапошнікова та ін.); формування готовності студентів до естетичної діяльності (Б.Брилін, Г.Локарева, С.Мельничук, Н.Миропольська, В.Орлов, О.Отич, О.Рудницька, Г.Тарасенко, Г.Шевченко, А.Щербо, О.Щолокова та ін.). Підготовка вчителя початкових класів до естетичного виховання школярів висвітлена в дисертаціях О.Білої, Н.Євстігнєєвої, Л.Зімакової, О.Макарової, Н.Савченко, З.Сироти, Н.Сулаєвої, В.Федорчук та ін. Вивчається також зарубіжний досвід естетико-педагогічної підготовки вчителя (Н.Абашкіна, А.Джуринський, О.Глузман, Н.Кічук, Н.Лавриченко, М.Лещенко, Л.Пуховська, Т.Кошманова, М.Красовицький та ін.).

Наріжним каменем у реформуванні системи педагогічної освіти є постать учителя. Професіографічний підхід до аналізу педагогічної діяльності засвідчує особливу увагу науковців до розробки естетико-педагогічних вимог до підготовки майбутніх учителів. Законами, нормативними актами, концепціями, доктринами задекларована визначальна роль учителя в процесі формування, збагачення та розвитку досвіду молодших школярів.

Колишня модель початкової освіти, що була зорієнтована на засвоєння інформації, не відповідає вимогам практики. Сучасні дослідники на противагу знаннево-інформаційній парадигмі освіти пропонують компетентнісну, що спрямована на синтез когнітивного, предметно-практичного та особистого досвіду дитини; культурологічну як єдність основних видів досвіду, освоєння якого забезпечує соціокультурний прогрес; проективно-естетичну, що сприяє входженню індивідуального досвіду особистості в духовно-практичний досвід

людства; особистісно-орієнтовану, де особистий досвід учня становить особливий компонент змісту освіти тощо. Актуальність та доцільність вибору теми зумовлена необхідністю вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів згідно з вимогами суспільства до професіоналізму педагогів у галузі естетичного виховання; потребою в збереженні духовно-ціннісного змісту освітнього процесу в часи стрімких соціальних змін; суперечністю між психолого-фізіологічними особливостями молодшого шкільного віку як сенситивним періодом естетичного виховання дитини та недостатнім рівнем підготовки студентів до означеної діяльності у закладах вищої освіти.

1. Естетико-педагогічна освіта майбутніх педагогів (початок XX ст. - кінець XX ст.)

У період 20-х рр. XX ст. естетичний компонент виокремлювався як невід'ємна частина загальнопедагогічної підготовки вчителів і як вагомий чинник формування особистих якостей педагогів. Фрагментарне розв'язання проблеми підготовки вчителів початкових класів до формування естетичного досвіду молодших школярів відбувалось у контексті дисциплін естетичного спрямування та посилення уваги до проблем мистецької освіти педагогів. Загалом у досліджуваній період було передбачено викладання таких предметів естетичного циклу: малювання, співи, гімнастика [11, 24], з 1919 р. – навчальний кінематограф, мистецтво мови, загальний курс українознавства (української мови, народного мистецтва, природи, побуту, етнографії), з 1920 р. – історія культури, українська мова і світова література, музично-вокальне мистецтво [22, 80].

Так, у навчальному плані Кам'янець-Подільського вчительського інституту на 1919/1920 н.р. передбачалось викладання на I курсі Історії України з історією культури, на I–III курсах – “Графічного мистецтва” та “Тонічного мистецтва” [20, 68]. У навчальний план Миколаївського вчительського інституту був введений такий курс, як “Теорія музики і співів”, у Київській ВІНО ім. Драгоманова – “Учіння про естетичне виховання” [18, 48–49]; в

Одеський інститут народної освіти – “Мистецтво в дитячому житті”, “Рідна мова і література” [38, 48]. У драматичній студії Харківських педагогічних курсів ім. Г.Сковороди була розроблена програма навчання педагогічної майстерності, що передбачала набуття вмінь образно викладати свої думки; оволодіння технікою мовлення та рухів, у тому числі технікою художньої розповіді; опанування мистецтва декламації [18, 49].

Розділ програми “Естетичне виховання” в курсі педагогіки для педагогічних закладів передбачав викладання таких питань: виховання художньої творчості (ремесло, архітектура, скульптура, танці й хороводи тощо); вивчення творів мистецтва як засобу естетичного виховання, виховання естетичного смаку; фізична і духовна краса як мета виховання, зв’язок виховання з іншими видами виховання тощо [22, 97]. Майбутнім учителям початкових класів після закінчення педагогічного закладу потрібно було набути не лише вмінь та навичок художньої діяльності, але й опанувати методику організації художньої діяльності дітей [3, 57].

Проблема вчителя і його підготовки займала значне місце у педагогічній спадщині П. Блонського, який у 1912 р. створив Академію соціального виховання. Проте естетико-педагогічна підготовка учителів здійснювалась засобами мистецтва. Так, у студіях образотворчого мистецтва, музики і художнього слова вчителі ознайомлювались із художніми картинами, слухали музику, читали поетичні твори з їх подальшим поглибленим аналізом. Щосуботи в Академії відбувались творчі вечори, на яких організовувалось сприйняття музичних творів П. Чайковського, М.Глінки, Ф. Шопена, Ф. Ліста та ін. Видатний педагог і психолог наголошував, що “сучасна школа ігнорує естетику, в ній знаходить мало їжі серце дитини – нова школа дає простір естетичним переживанням дитини” [4, 41].

Науково-педагогічні розвідки С. Шацького стали підґрунтям організованих ним у 1919 р. курсів перепідготовки вчителів на I дослідній станції Народної освіти. Робота з естетико-педагогічної підготовки відбувалась у мистецьких секціях, що працювали у двох напрямках: перший – засідання з керівником,

другий – об'єднання для загальної самостійної діяльності. С.Шацький підкреслював, що головне місце в роботі курсів займають фізична праця і навчальна діяльність, у тому числі заняття мистецтвом (120 год.). С.Шацький наголошував, що педагоги “повинні вміти виявляти матеріал особистого досвіду, його піддавати обробці, на основі отриманих висновків організовувати в школі заняття, що доповнюють прогалини особистої діяльності, а потім встановлювати аналогії з уже готовим досвідом людської діяльності (в мистецтві, праці, науці)” [45, 49].

30-ті – 40-ві рр. ХХ ст. характеризуються розвитком командно-адміністративної системи управління, подальшої централізації всієї системи естетико-педагогічної підготовки вчительства. Цей період позначився нівелюванням попередніх позитивних надбань, переведенням дисциплін естетичного циклу з обов'язкових у розряд факультативних та посилення уваги до позааудиторної підготовки майбутніх учителів [22, 92]. Так, план культурно-масової роботи Харківського педагогічного інституту передбачав 2 культпоходи в драмтеатри, відвідування картинних галерей; 5 вечорів сучасного танцю та ін. У плані Одеського педагогічного інституту були заплановані 4 культпоходи в театр опери й балету, колективні перегляди кінофільмів із подальшим обговоренням та ін. [22, 109].

Цінний внесок у теорію і практику естетико-педагогічної підготовки вчительських кадрів належить А. Макаренку. У статті “Деякі міркування про школу та наших дітей” він запропонував переглянути програми педагогічних закладів із метою забезпечення майбутнім фахівцям широкої освіти незалежно від обраного профілю. Взагалі, підкреслював А.Макаренко, вчителі повинні бути культурними у всіх відношеннях, ознайомлені з літературою, мистецтвом, музикою [21, 100]. А.Макаренко закликав фахівців не нехтувати естетичними сторонами життя [21, 86] й у своїй діяльності послуговуватись індукцією цільного досвіду [21, 216]. Знаменно, що дослідник протягом усього життя показував приклад того, яку роль повинна відігравати в педагогічній діяльності справжнього вчителя естетична складова та естетичний досвід зокрема. Так, А.

Макаренко постійно перебував у пошуках нових засобів та форм естетичного виховання особистості учня, поцінував живопис, гарно малював, грав на скрипці, був майстром художнього читання, режисером самодіяльного театру та ін.

Основними подіями, що сприяли покращенню естетико-педагогічної підготовки вчителів в умовах десталінізації 1956-1964 рр. були: запровадження факультативних курсів з марксистсько-ленінської естетики (1959/1960 н.р.) [32, 86]; спецкурсів та спецсеминарів, ("Хоровий спів", "Гра на музичних інструментах", "Малювання" та ін.) [1]; створення музеїв педінститутів, у яких висвітлювались життя і діяльність видатних письменників, художників, композиторів тощо; розповсюдження інформаційно-творчих об'єднань з естетики [9]; функціонування у вищих навчальних закладах університетів та факультетів культури, мистецьких лекторіїв [32, 187]. У даний період проводились республіканські навчально-методичні конференції з питань поліпшення естетико-педагогічної підготовки вчителів у педінститутах та педучилищах Української республіки; створений республіканський методичний кабінет художнього виховання дітей [22, 124] тощо.

У 70-х рр. ХХ століття посилена увага наукової громадськості була звернена на вагому складову естетико-педагогічної підготовки студентів – розвиток власного естетичного досвіду особистості майбутніх педагогів. Так, на думку О. Кременцової, основними завданнями системи естетичної освіти, навчання та виховання студентів повинні стати збагачення естетичного досвіду та уявлень, формування критеріїв естетичних художніх оцінок та художнього смаку, розвиток пізнавальної активності та стійкого інтересу до світу прекрасного та ін. [16, 58].

В означений період були запроваджені спецкурси з естетичних проблем радянської педагогіки, з критики філософсько-естетичних основ буржуазного мистецтва, з інтернаціоналізації як закономірності розвитку радянського мистецтва, з театрального мистецтва в школі та ін. [9, 182]; відбулось урізноманітнення форм позааудиторного естетичного виховання студентів. Так,

у педагогічних закладах функціонували мистецькі дискусійні клуби, кіностудії, естетичні лекторії, студентські театри естрадних мініатюр (СТЕМ), наукові художньоорієнтовані гуртки, інтерклуби, школи молодого лектора тощо [9, 92–100].

У 1975 р. групою науковців під керівництвом О. Дрьомова видано навчальний посібник “Основи естетичного виховання” для студентів педагогічних вищих навчальних закладів, який був побудований відповідно до програми курсу “Основи марксистсько-ленінської естетики та естетичного виховання”. Цей навчальний курс орієнтував майбутніх педагогів послуговуватись принципами всезагальності естетичного виховання та художньої освіти, єдності естетичного та морального виховання учнів, комплексного впливу мистецтв та їх взаємодії з основами наук, творчої самодіяльності дітей [29]. У 1976 р. виходить фундаментальна праця І. Зязюна “Естетичний досвід особи: Формування і сфери вияву” [12]. У монографії досліджуються проблеми функціонування естетичного досвіду особистості, діалектичний зв’язок естетичного досвіду з суспільним життям, його роль і місце в становленні гармонійно розвиненої, творчо активної особистості.

На становлення та розвиток естетико-педагогічної підготовки вчительства вплинула діяльність видатного українського педагога-гуманіста В.Сухомлинського. У його педагогічній спадщині розкривається система форм і методів естетичної підготовки вчителя: індивідуальне читання, передплата газет, журналів, серед яких один-два літературно-художні; обговорення книг у педагогічному колективі; ознайомлення з проблемами науки, техніки, мистецтва, духовного життя суспільства; організація науково-педагогічних рад та психологічних семінарів із доповідями вчителів, читання лекцій на теми “Знання й моральність”, “Краса в житті та в мистецтві” та ін.; поповнення шкільної бібліотеки енциклопедичними посібниками типу “Мистецтво країн і народів світу”, “Театральна енциклопедія”, “Всесвітня історія мистецтв” та ін.; укладання методичних папок за розділами “Теорія морального виховання”, “Естетичне виховання” та ін. [40, 53–100]. В.Сухомлинський підкреслював, що

“для вчителя початкових класів важлива не тільки всебічна освіта, а й особливий інтерес до певної науки, галузі знань” [40, 49] і “щоб розкрити красу творів живопису перед учнями, самі вчителі повинні мати відповідну підготовку в галузі естетичної культури, постійно поглиблювати свої знання” [40, 381].

Проблеми естетичного розвитку молодших школярів були в центрі уваги наукової громадськості й у 80-х рр. ХХ ст. Так, у науково-педагогічних працях вченими досліджуються деякі аспекти проблеми формування естетичного досвіду дитини (розвиток естетичних оцінок, збагачення естетичних почуттів, поглиблення естетичного сприйняття навколишньої дійсності та творів мистецтва та ін.). Зокрема, Л.Коваль у методичному посібнику “Виховання почуття прекрасного” (1983 р.) підкреслює, що “основою, на якій ґрунтується розвиток естетичної оцінної діяльності, є естетичний досвід учнів, і щоб досягти певного його рівня, потрібно використовувати можливості мистецтва” [14, 22]. У методичних рекомендаціях учителям початкових класів, вихователям груп продовженого дня науковці пропонують створювати умови для виникнення в школярів естетичних переживань краси буття та творів мистецтва з метою збагачення досвіду особистості, адже в молодшому шкільному віці “здатність органів чуття до диференційованого підходу до навколишнього середовища недостатньо розвинена, й естетичний досвід незначний” [26, 26].

Так, у 1983/84 н.р. відбулось виокремлення нової педагогічної дисципліни “Методика виховної роботи” [24, 74–75], де пріоритетним напрямом було виховання пізнавальної активності молодших школярів. Так, до програми були включені п’ять основних тем: “Початковий період організації виховної роботи в першому класі й в наступні три роки навчання”, “Методика організації колективних виховних заходів”, “Методика індивідуального підходу до учнів”, “Методика виховної роботи в групі продовженого дня”, “Методика включення батьків учнів у виховну роботу з класом” [24, 5]. Аналіз програми виявив, що проблеми естетичного виховання не знайшли адекватне відображення в змісті

навчального курсу. Зокрема, з теми “Методика організації колективних виховних заходів” передбачено 5 лабораторно-практичних занять, що спрямовані на набуття майбутніми педагогами вмінь організовувати з дітьми рольові ігри, свята типу “Посвята в жовтенята”, “Прощання з букварем”, пізнавальні справи типу “Читай місто”, “Що? Де? Коли?”, групову роботу за заявками “Скринька Замовлень” від бібліотеки, від шкільної майстерні [24, 7–8].

Недоліки в побудові фахових курсів певним чином усували розроблені навчальні спецкурси. Так, спецкурс “Теорія естетичного виховання школярів” передбачав дослідження широкого спектра проблем: морально-естетичний аспект сутності особистості; різнобічний розвиток дитини та естетичне виховання; сутність, завдання, система естетичного виховання школярів; естетичне виховання в процесі трудової діяльності, естетичне виховання засобами природи, художньо зорієнтованого середовища тощо [19, 174–175]. Дослідники зазначають, що на семінарах і практичних заняттях зі студентами, окрім загальнотеоретичних і методичних питань, необхідно вивчати і програми навчальних предметів художнього циклу, мистецьких факультативів та гуртків [19, 5].

Естетико-педагогічна підготовка майбутніх учителів початкових класів відбувалась і в процесі вивчення фахових методик. Так, у змісті дисципліни “Методика викладання образотворчого мистецтва з практикумом” були передбачені теми “Методика ознайомлення учнів початкових класів із творами образотворчого мистецтва й проведення бесід про красу, що оточує людину”, “Методика позакласної роботи з образотворчого мистецтва” тощо [34, 41]; у зміст предмета “Методика музичного виховання з основами теорії музики” – теми “Музика як вид мистецтва й предмет виховання”, “Форми організації музичного навчання та виховання”, “Активність сприйняття музики – основа формування музичної культури школярів” та ін. [25, 40].

Відповідно до основних положень перебудови системи педагогічної підготовки Держкомітетом СРСР з народної освіти планувалось, що,

починаючи з 1989 р., навчальні плани педагогічних закладів будуть формуватись за блоками підготовки [2, 63]. Так, у навчальному плані зі спеціальності “Педагогіка і методика початкового навчання” запропоновано блок загальнокультурних дисциплін, серед яких зазначено наступні навчальні курси – “Історія країни”, “Історія світової та вітчизняної культури”, “Культура України”, “Народні та художні промисли” [1]. У розроблених у 1989 р. практичних матеріалах із “Методики виховної роботи” студентам пропонувалось написати курсову роботу на одну з визначених тем. Серед тем були й зорієнтовані на естетичне виховання учнів (“Організація естетичного виховання молодших школярів засобами природи”, “Організація художньо-творчої діяльності молодших школярів у процесі естетичного виховання”, “Методика роботи з естетичного виховання дітей засобами мистецтва”) [33, 53]. Авторами методичних рекомендацій були розроблені серія лабораторних занять з курсу. Зокрема, “Виховна робота з учнями на уроці”, “Можливості гри у вихованні молодших школярів”, “Організація естетико-виховної роботи в початкових класах”, “Організація колективних творчих справ молодших школярів” та ін. [33, 26–48].

У 80-х рр. програма курсу “Основи марксистсько-ленінської естетики” була употужнена розділами “Естетика як наука”, “Естетична діяльність і естетична свідомість”, “Сутність мистецтва та його роль у житті суспільства” та ін. [35, 3]. У розділі “Мистецтво, естетичне виховання” студентам пропонувалось дослідити питання про сутність і функції мистецтва, зміст і форму в мистецтві, особливості естетичного виховання особистості тощо [35, 62].

Таким чином, у досліджуваний період відбувалось запровадження в навчальні плани підготовки педагогів різноманітних естетико-зорієнтованих курсів, спецкурсів, організовувалась наукова, позааудиторна робота студентів у контексті марксистсько-ленінської естетики.

2. Естетико-педагогічна підготовка майбутніх фахівців початкової освіти в Україні за роки незалежності

Система естетико-педагогічної підготовки вчителя початкових класів протягом 90 рр. зазнала впливу культурологічного і синергетичного підходів до професійної підготовки спеціалістів. У даному контексті відбулося урізноманітнення предметів культурологічного циклу (культурологія, теорія та історія культури, історія світової художньої культури, історія української культури, історія мистецтв тощо); прийнято відповідну правову базу, що враховували зазначені підходи (закон України “Про освіту”, Державна національна програма “Освіта. Україна ХХІ століття”, Цільова комплексна програма “Вчитель” тощо); введено нові освітньо-кваліфікаційні рівні та відповідні освітньо-кваліфікаційні програми тощо.

Так, основною метою Національної державної комплексної програми естетичного виховання є “формування естетичних потреб та досвід людини (емоцій і почуттів, поглядів, смаків, ідеалів, інтересів), як основи формування естетичного відношення, активності щодо сприймання, освоєння та перетворення дійсності ...” [27, 33] і “готуючи студентів як майбутню інтелігенцію до її культурно-виховної функції в суспільстві, слід створити спеціальну програму їх підготовки до естетико-виховної функції, до участі в естетизації всіх сфер економічного та соціального життя, введення ...” [27, 37].

Учені зазначають, що в Україні після проголошення державної незалежності особливого значення набуває культурологічний аспект підготовки майбутніх учителів [43, 148]. Міністр освіти П. Таланчук на першому з’їзді педпрацівників України наголосив про необхідність відкинути безнадійні спроби ідеалізувати та реанімувати систему Радянської України, проте “зберегти все позитивне, надбане багатьма поколіннями людей, у тому числі і в галузі освіти” [41, 4].

У 90-их роках активізувались пошуки науковців ефективних шляхів удосконалення системи підготовки вчителів початкових класів. Так, у навчальний курс “Методика виховної роботи” була внесена тема “Методика виховної роботи з формування естетично розвинутої і фізично досконалої особистості” [23, 25]. У програмі наголошувалось на необхідності побудови

естетичного виховання в початкових класах у руслі нетрадиційних позакласних заходів та діяльності об'єднань за інтересами [23, 30].

Спецкурс “Українська народна педагогіка” також сприяв естетико-педагогічній підготовці студентів на основі народних традицій, культури, звичаїв, народних методів виховання й навчання [42, 47–63]. Студентам до розгляду пропонувались теми “Нетрадиційні уроки в початковій школі на основі народної дидактики”, “Нетрадиційні навчально-виховні позакласні заходи на засадах народної педагогіки”, “Народні уявлення про книгу як джерело знань і скарбницю людського досвіду попередніх поколінь”, “Відродження народних традицій і виховання молодших школярів” та ін. [42, 50–51]. Наскрізний міждисциплінарний спецкурс “Еколого-педагогічна естетика” створений на основі проблемної інтеграції знань (філософія, екологія, мистецтвознавство, педагогіка, психологія), розробила Г. Тарасенко [7].

Употужнити естетичним компонентом зміст психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів пропонує Л.Хомич, що може реалізуватися в процесі включення в курс “Теорія та історія педагогіки” спеціальних розділів, як-от: “Естетизація процесу навчання і виховання молодших школярів”, “Шляхи і методи творчого розвитку молодших школярів”, На лабораторно-практичних заняттях зі студентами дослідниця пропонує використовувати різні види театральної діяльності: ритмічну драматизацію, пантоміму, імпровізаційну драматизацію, усну інтерпретацію, відтворення різних типів характеру тощо [44, 52–53].

Науково-методичні пропозиції В.Бондаря спрямовані на озброєння студентів знаннями, вміннями та навичками в плануванні та проведенні інтегрованих уроків у школі I ступеня (спецкурси “Особливості проведення інтегрованих уроків у початковій школі”, “Теорія та технологія проектування уроку в початковій школі”, “Теорія і технологія аналізу і самоаналізу педагогічної діяльності вчителя початкової школи”) [5, 89]. Так, заслужений науковий інтерес викликає авторський спецкурс “Педагогічна естетика” Л. Суходольської-Кулешової, спрямований на професійно-естетичну підготовку

майбутнього вчителя [39, 87]. Важливу роль у модернізації естетико-педагогічної підготовки вчителів відіграло створення в 1996 р. лабораторії мистецької освіти Інституту професійної освіти АПН України під керівництвом доктора педагогічних наук, професора О.Рудницької [37, 44].

Усвідомлення майбутніми вчителями початкових класів методології, теорії та методики формування продуктивного досвіду молодших школярів відбувається в процесі вивчення спецкурсу “Актуальні проблеми початкової освіти” (авт. О.Єлькіна) [8]. Дослідниця наголошує, що в основу спецкурсу закладені принципи інтегративності, практико-орієнтованої спрямованості та дослідницького характеру навчальної діяльності студентів [8, 27].

У процесі удосконалення змісту підготовки кваліфікованих кадрів для школи I ступеня стане корисною розроблена В.Орловим “Технологія й методика професійного становлення викладача мистецьких дисциплін” [28]. Авторський спецкурс був розрахований на студентів IV–V курсів мистецьких факультетів і спрямований на професійне самопізнання, рефлексію знань і досвіду, формування здатності накопичувати художньо-педагогічний досвід та ін. [28, 203]. Науково-методичний доробок О.Отич, присвячений проблемі комплексного впливу мистецтва на розвиток індивідуальності майбутнього педагога. Так, дослідниця пропонує включити в навчальний курс “Педагогіка” теми “Мистецтво в навчально-виховному процесі професійних закладів освіти”, “Мистецтво як засіб соціалізації та виховання особистості” та ін. [30, 9]; у навчальний курс з “Основ педагогічної майстерності” – теми “Педагогічна майстерність і педагогічне мистецтво”, “Педагогічна майстерність як мистецька дія”, “Взаємозв’язок професійної й театральної педагогіки” та ін. [30, 18].

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив неабиякий інтерес наукової громадськості до парадигмальних проблем розвитку освіти [6; 13; 14; 29 та ін.]. Адже саме принципи, зміст, засоби, умови та форми функціонування тієї чи іншої парадигми стають визначальними в постановці вимог до особистості вчителя, у побудові навчально-виховного процесу педагогічного закладу. Так, учитель у межах знаннєво-інформаційної освіти в основному був

зорієнтований на передачу знань, умінь та навичок, на операційно-процесуальні аспекти навчального процесу. Прихильники особистісно-орієнтованої парадигми виходять із визнання унікальності суб'єктивного досвіду як важливої першооснови особистого.

Одним із напрямів модернізації освіти шляхом формування взаємопов'язаних професійно-культурних і загальнокультурних її складників є культурологічний тип парадигми. Відповідно до означеної парадигми освіти першоосною її змісту визнається досвід культури. У сучасній педагогічній практиці активно досліджуються питання, пов'язані з недоліками в професійній діяльності вчителя, втратою нею ціннісних орієнтирів.

Вчені визначають такі парадигмальні позиції сучасної освіти: ставлення до особистості як до особливого культурного світу, де існують певні цінності та інтереси, смисли та символи; ставлення до майбутнього вчителя як до носія педагогічної творчості, суб'єкта художньо-педагогічної практики, який цілеспрямовано організовує освітній простір навчального закладу, розуміє місце і значення дисциплін мистецько-культурологічного циклу в досягненні загальної мети виховання; побудова освітнього процесу в навчальному закладі як моделі соціокультурного простору, де відбувається становлення особистості.

Прихильники модернізації освіти на компетентнісній основі наголошують, що зміст освіти, сконструйований саме на такій основі, передбачає цілісний досвід розв'язання життєвих проблем, виконання ключових функцій, які виникають у таких ситуаціях: у пізнанні та поясненні явищ дійсності; у взаємовідносинах людей, в етичних нормах; у практичному житті під час виконання соціальних ролей; в оцінюванні навколишнього буття та в естетичних оцінках зокрема тощо. Компетентність, таким чином, представлена єдністю когнітивного, предметно-практичного й особистого досвіду.

Нарощування художнього потенціалу майбутнього педагога має вагомим значенням для його професійного становлення. Відсутність здатності до мистецької діяльності збіднює не лише особисту культуру вчителя, але і його педагогічні технології, оскільки педагог зобов'язаний комплексно на

поліхудожньому рівні опрацювати навчальний матеріал (читання, українська мова, природознавство, музика, образотворче мистецтво та ін.). У контексті даної вимоги важливого значення набуває розвинуте художнє мислення вчителя, що сприяє емоційно-образному підходу до побудови всього навчально-виховного процесу, змінює погляд на буденні речі, орієнтує на емоційно-ціннісне сприйняття особистості молодшого школяра.

ВИСНОВКИ

Проблема підготовки вчителів початкових класів особливо інтенсивно почала досліджуватись у другій половині XIX століття, що пов'язано з бурхливим розвитком суспільно-політичної думки. Однак у цей період естетико-педагогічна підготовка виокремлювалась головним чином як засіб релігійно-морального виховання, зверталась увага на релігійно-естетичний розвиток майбутніх учителів та на їх підготовку до формування окремих компонентів естетичного досвіду особистості (естетичних знань, сприйняття, почуттів, уподобань, смаків та ін.).

Отже, сьогодні зусилля фахової підготовки повинні спрямовуватись на зміну основних цілей і завдань освіти, навчання і виховання у вищому навчальному закладі. На противагу знаннево-інформаційній парадигмі освіти, що сприяє формуванню знань, умінь та навичок, раціонально-інтелектуальній підготовці, перетворенню вчителя в носія окремих педагогічних функцій, необхідно орієнтуватись на особистісно орієнтовану, культурологічну, ціннісну. У контексті означених парадигм учитель повинен зреалізовувати соціально-виховну та ціннісно-орієнтаційну функції педагогічної діяльності: вміти забезпечувати оптимальні умови естетичного сприймання учнями краси та виразності явищ навколишньої дійсності й мистецтва, збагачувати спектр естетичних уподобань дітей, використовувати оптимальні інтегративні зв'язки з метою ефективного досягнення виховних цілей, організовувати естетичну діяльність учнів на уроках та в позаурочний час, забезпечувати естетику навчального процесу, побуту, поведінки та взаємин дітей, сприяти накопиченню молодшими школярами досвіду ціннісного ставлення до

навколишньої дійсності, до людей та до власної особистості, організувати естетичне спілкування дітей із соціальним та природним оточенням тощо.

Аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної літератури засвідчив посилення естетико-педагогічних вимог до професійної діяльності вчителя початкових класів. Так, сучасний педагог повинен уміти залучати мистецькі образи в навчально-виховну роботу з молодшими школярами, поглиблювати естетичне сприйняття дітьми навколишньої дійсності в усій її різноманітності, сприяти взаємозв'язку наукових понять і естетичної сутності навколишнього буття, забезпечити накопичення естетичного досвіду особистості та ін. Проблема формування духовно розвиненої особистості молодшого школяра є однією з найактуальніших у педагогіці XXI століття. Наразі здійснюється активний пошук оптимальних шляхів удосконалення структури і змісту початкової освіти. Відбувається переорієнтація когнітивного підходу в організації навчально-виховного процесу, що характеризується засвоєнням певної системи знань, умінь та навичок до наскрізних, відкритих структур естетичного досвіду дитини.

На нашу думку, учителі початкових класів повинні забезпечити:

1. Організацію в житті дітей естетичних подій, що присвоюються ними, виявлення та усвідомлення учнями прихованої виразної краси непривабливих та непомітних об'єктів і явищ навколишнього та відповідно емоційно-позитивну реакцію на них; забезпечення асоціативних взаємозв'язків сприйнятого різнобарв'я звуків, смаків, дотиків, образів навколишньої дійсності з іншими сенсорними відповідниками, що закріпилися в минулому досвіді особистості дитини; використання інтегрованого підходу в навчально-виховній роботі з метою накопичення молодшими школярами системи естетичних знань.

2. Активізацію естетичних почуттів із використанням “занурень у мистецтво”, виявлення та заміщення стереотипів у сприйнятті учнями об'єктів і явищ навколишньої дійсності та творів мистецтва, стимулювання естетичного оцінювання навколишнього з використанням епітетів, метафор, порівнянь та

ін.; залучення дітей в естетичні ігри з метою збагачення їх естетичних уподобань; організацію практичної діяльності дітей у контексті естетичних цінностей.

3. Неодноманітність художньо-творчої інтерпретації молодшими школярами естетичних вражень, презентацію учням креативної тематики естетичної діяльності; використання потенційних можливостей навчально-виховного процесу з метою стимулювання побудови дітьми власної стратегії поведінки; спонукання молодших школярів до перенесення естетичних якостей об'єктів і явищ навколишнього на неестетичні сфери буття, сприяння гармонійному взаємозв'язку естетичного досвіду з соціальним досвідом особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко К.Б. Методична підготовка вчителів початкових класів у педагогічних навчальних закладах України (1956–1996 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. К., 2002. 20 с.
2. Белозерцев Е.П. Подготовка учителя в условиях перестройки. Москва : Педагогика, 1989. 208 с.
3. Благова Т. Художньо-естетична підготовка в системі педагогічної освіти в Україні (1917–1920). Рідна шк. 2004. № 11. С. 56–58.
4. Блонский П.П. Избранные педагогические и психологические сочинения : в 2 т. М. : Педагогика, 1970. Т. 1. 304 с.
5. Бондар В.І. Дидактика : ефективні технології навчання студентів : нав. посіб. Київ : Вересень, 1996. 129 с.
6. Голюк О.А. Теоретико-методологічні засади формування діалогічної культури в майбутніх вчителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін. Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Вип. 13. Глухів : ГДПУ, 2009. С. 244-252.

7. Екологічна естетика : метод. рек. щодо організації міждисциплінарного спецкурсу для студ. пед. ун-тів / автор спецкурсу і метод. рек. Г.С. Тарасенко. Вінниця, 1995. 40 с.
8. Елькина О.Ю. Формирование продуктивного опыта младших школьников Педагогика. 2004. № 7. С. 23–28.
9. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах / В. Передерій, В. Кудін, Б. Кубланова та ін. Київ : Вища шк., 1976. 358 с.
10. Естетичний досвід вчителя : теорія і практика : монографія / Н. І. Бутенко, І. А. Зязюн, М. П. Лещенко та ін. Херсон, 1997. 214 с. 66
11. Зотін М. Педагогічна освіта на Україні. Харків : Держ. вид-во України, 1926. 348 с.
12. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи. Формування і сфери вияву. Київ : Вища шк., 1976. 176 с.
13. Кіт Г.Г., Петрович О.Б., Карук І.В. Дидактика початкової освіти: практикум. Вінниця: Документ Принт, 2017. 249 с.
14. Коваль Л.Г. Виховання почуття прекрасного : метод. посіб. Київ : Рад. шк., 1983. 120 с.
15. Коломієць А.М., Лазаренко Н.І. Сучасні методологічні підходи в організації вищої педагогічної освіти. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Педагогічні науки. 2016. № 3. С. 47-52.
16. Кременцова О.В. Из опыта эстетического образования и воспитания будущих учителей. Сов. педагогика. 1976. № 10. С. 57–65.
17. Кузьмин Н.Н. Учительские семинарии России и их место в подготовке учителей начальной школы : лекции по истории педагогике. Курган, 1970. 102 с.
18. Лавриненко О.А. Педагогічна майстерність як складова практичної професійної підготовки вчителя в 1917–1927 рр. Наукові записки психолого–педагогічного факультету : зб. наук. пр. Полтава, 1998. С. 47–52.

- 19.Лихачев Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников : уч. пособие по спецкурсу для студентов пед. ин-тов. М. : Просвещение, 1985. 176 с.
- 20.Майборода В.К., Майборода С.В. Національні школи України : історія, розвиток, уроки. Рідна шк. 1993. № 7. С. 65 – 67.
- 21.Макаренко А.С. Избранные педагогические произведения : в 3 т. Т. 3. Изд. 2–е, испр. и доп. Київ : Рад. шк., 1985. 592 с.
- 22.Мельничук С.Г. Формування естетичної культури майбутніх учителів (історико–педагогічний аспект, 1860–1980 рр.). Київ, 1995. 197 с.
- 23.Методика виховної роботи у національній школі. Програми педагогічних ін-тів. Педагогіка нац. шк. України для спец. 03.08.00 – педагогіка і методика початкового навчання / укл. О.О. Любар, Д.Т. Федоренко, К.К. Потапенко, В. І. Бондар. Київ, 1992. С. 23–33.
- 24.Методика воспитательной работы. Программы пед. ин-тов. Сб. 17 / сост. Р.Г. Амосова, Р.М. Каприлова, А.В. Мудрик. Москва, 1987. С. 3–12.
- 25.Методика музыкального воспитания с основами теории музыки. Сб. 17. Программы пед. ин-тов / сост. В.А. Адищев. Москва, 1987. С. 25–47.
- 26.Методические рекомендации в помощь учителю по эстетическому воспитанию младших школьников / сост. А.Б. Щербо, Д.Н. Джола, Н.Н. Прушковская, Н.С. Витковская. Винница, 1980. 34 с.
- 27.Національна державна комплексна програма естетичного виховання / укл. І.А. Зязюн, О.М. Семашко. Рідна шк. 1995. № 12. С. 29–52.
- 28.Орлов В.Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : теорія і технологія : монографія. Київ : Наук. думка, 2003. 262 с.
- 29.Основы эстетического воспитания : учеб. пособие / под ред. А.К. Дремова. Москва : Высш. шк., 1975. 327 с.
- 30.Отич О.М. Мистецтво у розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : комплекс навч.–метод. забезпечення викладання психолого–педагогічних дисциплін : у 3 ч. Ч. 1. Полтава : ІнтерГрафіка, 2006. 168 с.

31. Пахальчук Н.О. Мистецький тренінг у системі фахової підготовки вчителя початкових класів. Мистецтво та освіта. 2008. № 1. С. 18–24
32. Питов В. Высшая школа Украинской ССР в период перестройки. Київ : Госполитиздат, 1962. 201 с.
33. Практическая подготовка студентов педвуза к воспитательной работе в школе : метод. материалы / сост. А.Г. Мороз, Г.С. Тарасенко, Г. Г. Кит. Киев, 1989. 53 с.
34. Программа “Методика преподавания изобразительного искусства с практикумом”. Программы пед. ин-тов. Сб. 18 / сост. В.С. Кузин, К.В. Павлик, И.И. Рудчик, Я.Я. Чарнецкий. Москва, 1987. С. 28–43.
35. Программа курса “Основы марксистско–ленинской эстетики” для вузов (на 72 часа). Москва : Высш. шк., 1989. 22 с.
36. Программы педагогических институтов. Сб. 12. Москва. : Просвещение, 1988. 78 с.
37. Рудницька О. Професійна освіта і мистецтво (традиції, пошуки, перспективи). Мистецтво та освіта. 1996. № 1. С. 39–44.
38. Ставицький В. А. Підготовка вчителів початкової школи (початкових класів в Українській РСР 1917–1941). Умань, 1970. 243 с.
39. Суходольська–Кулешова Л. Формирование эстетической культуры будущего учителя. Педагогика. 2003. № 7. С. 83–87.
40. Сухомлинський В. Вибрані твори : в 5 т. Т. 4 : Палиська середня школа / ред. кол. О. Г. Дзевєрін, В. З. Смаль, М. М. Грищенко та ін. – Київ : Рад. шк., 1977. С. 7–390. 282
41. Україна ХХІ століття : стратегія освіти (Доповідь Міністра освіти П.М.Таланчука на першому з’їзді педпрацівників України). Рідна шк. 1993. № 2. С. 2–8.
42. Українська народна педагогіка. Програми пед. ін-тів. Педагогіка нац. шк. України для спец. 03.08.00 – педагогіка і методика початкового навчання / укл. О.О. Любар, Д.Т. Федоренко, К.К. Потапенко, В.І. Бондар. Київ, 1992. С. 49–68.

- 43.Хомич Л.О. Професійно–педагогічна підготовка вчителя початкових класів : для викладачів і студ. пед. навч. закладів. – Київ : Магістр – S, 1998. 200 с.
- 44.Хомич Л. Роль мистецтва у професійно–педагогічній підготовці вчителя. Мистецтво та освіта. 1998. № 4.С. 50–53.
- 45.Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. Т.2. / под. ред. Н.П. Кузина, М.Н. Скаткина, В.Н. Шацкой. Москва : Педагогика, 1980. 416 с.

Автори

Голюк О.А., Пахальчук Н.О.

Голюк О.А., Пахальчук Н.А.

Нолуук О.А., Ракхалчук Н.О.

Назва

Досвід підготовки вчителя до естетичного виховання молодших школярів: історико-педагогічний аспект

Опыт подготовки учителя к эстетическому воспитанию младших школьников: историко-педагогический аспект.

Experience of teacher preparation for aesthetic education of primary schoolchildren: historical and pedagogical aspect.

Ключові слова:

естетичний досвід, підготовка вчителів, молодші школярі, естетичне виховання, історичний аспект.

эстетический опыт, подготовка учителей, младшие школьники, эстетическое воспитание, исторический аспект.

aesthetic experience, teacher training, junior schoolchildren, aesthetic education, historical aspect.

Анотації

У статті представлений історичний досвід підготовки педагогів до естетичного виховання учнів. Дослідниками визначені вимоги до естетико-професійної діяльності вчителя початкових класів.

В статье представлен исторический опыт подготовки педагогов к эстетического воспитания учащихся. Исследователями определены требования к эстетико-профессиональной деятельности учителя начальных классов.

The article presents the historical experience of preparing teachers for aesthetic education of students. The researchers identified the requirements for the aesthetic-professional activity of the primary school teacher.